

Aleksandra Zywert

Instytut Filologii Rosyjskiej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

CZYTAJĄC ROSJĘ. WSPÓŁCZESNA PROZA ROSYJSKA W POLSCE. WYBRANE ZAGADNIENIA

Key words: Russia, Poland, prose, contemporary times, tendency

Po upadku Związku Radzieckiego popularność literatury rosyjskiej, z oczywistych względów, znacząco spadła i mniej więcej do połowy lat 90. XX wieku w Polsce jej obecność ograniczała się w zasadzie do wybranych (zwykle najpopularniejszych) dzieł klasyków przełomu wieków, takich jak Mikołaj Gogol, Lew Tołstoj, Fiodor Dostojewski, Michaił Bułhakow, Anton Czechow. Pojawiały się, co prawda, pojedyncze przekłady utworów pisarzy spoza ścisłego kanonu, np. *Nagi rok* (1987) i *Czarny książę* (1988) Borysa Pilniaka czy wybór tekstów grupy OBERIU pod red. Andrzeja Drawicza zatytułowany *Tragiczna zabawa. OBERIU, czyli inna Rosja poetycka* (1991), ale nie była to jeszcze przemyślana strategia wydawnicza, a raczej dość przypadkowe przedsięwzięcia. Nie jest to zaskakujące, albowiem w tym samym czasie w Rosji sytuacja pod względami była podobna – Rosjanie odrabiali straty czytelnicze w odniesieniu do Zachodu (o czym świadczy lawinowo rosnąca liczba przekładów na język rosyjski utworów pisarzy zachodnich), zaś nowa fala rodzimej literatury dopiero krzepła.

Jedną z pierwszych jaskółek powrotu Rosjan na polskie półki księgarskie był wydany w 1994 numer „Literatury na Świecie”, który w lwiej części został poświęcony współczesnym rosyjskim poetom¹. Oprócz tego, co godne odnotowania, w tym właśnie numerze umieszczono także przekład, znanego już dziś powszechnie, tekstu Wiktora Jerofiejewa *Rosyjskie kwiaty zła* – swego rodzaju wizytówki jego zainteresowań w latach

¹ Szerzej na temat obecności literatury rosyjskiej w Polsce w latach 90. zob. Świeży Janusz. 1999. *Najnowsza literatura rosyjska w Polsce: Coś wiemy, ale wciąż za mało*, „Dekada Literacka” nr 9-10 (155-156): 1-2; Вавжиньчак Александр. 2011. *Русская литература в современной Польше. В: XXI век. Итоги литературного десятилетия: язык – культура – общество. Материалы международной научно-практической конференции, 21 апреля – декабрь 2010 года*. Ред. Большакова А.Ю. и Дырдина А.А. Ульяновск: УлГТУ: 317-322.

90. XX wieku i jednocześnie jednej z pierwszych prób całościowego spojrzenia na kierunki rozwoju literatury rosyjskiej w pierwszych latach po upadku Imperium [Jerofiejew 1994, 337-346].

Dwa lata później w tym samym czasopiśmie pojawiło się już znacznie więcej nowych nazwisk, spośród których (jak się wkrótce okazało) część miała być dobrze znana polskiemu czytelnikowi. Byli to między innymi Władimir Sorokin, Piotr Aleszkowski, Igor Jarkiewicz, Ludmiła Pietruszewska czy Eduard Limonow², którzy w tym samym czasie stawali się coraz bardziej modni także w Rosji. Niestety, wówczas jeszcze nie mieli szansy zaistnieć na polskim rynku, ale już pod koniec lat 90. – tak. Przełomowy okazał się rok 2002, w którym ukazał się przekład Pielewinowskiego *Generation P (Generation „П”*, 1999). Ten jeden z kultowych autorów ostatniego dziesięciolecia XX wieku w Rosji nie tylko błyskawicznie znalazł uznanie w oczach polskich czytelników, lecz także części utorował drogę innym rosyjskim postmodernistom (w tym innej, nie mniej kultowej i kontrowersyjnej, postaci – Władimira Sorokina, którego wydana rok wcześniej *Kolejka (Очередь*, 1983) przeszła w zasadzie bez echa).

Dziś można powiedzieć, że (choć niekiedy z kilkuletnim opóźnieniem) polski czytelnik ma szansę mniej więcej zorientować się, co piszą i czytają Rosjanie. Biorąc pod uwagę aktualne kierunki rozwoju prozy rosyjskiej³, można udowodnić, że praktycznie przykłady każdego z nich można odnaleźć w polskich księgarniach.

W pierwszej kolejności wypada odnotować popularność autorów, którzy już zdążyli wyrobić sobie markę w poprzednim okresie. Dotyczy to w znacznej mierze emigrantów trzeciej fali, ale nie tylko. Przykładem może być choćby Siergiej Dowłatow. Pierwszym sygnałem obecności w Polsce jego utworów był wydany w 1993 roku wybór opowiadań *Jak pragnę wolności*, ale na dłuższą zagościł dopiero od 2003 roku, kiedy ukazały się kolejno: *Walizka*, 2003 (*Чемодан*, 1986), *Krótkie życie*, 2004 (*Жизнь коротка*, 1997) i *Skansen*, 2004 (*Заповедник*, 1983). Twórczość Władimira Wojnowicza, znaną Polakom już wcześniej⁴, uzupełniono o ponowne (co najmniej czterokrotne) wydanie powieści *Życie i niezwykle przygody żołnierza Iwana Czonkina*⁵ (*Жизнь и необычайные приключения солдата Ивана Чонкина*, 1975), potem jej drugiej części – *Pretendent do tronu*, 2012 (*Претендент на престол*, 1979), oraz jednej z ostatnich powieści tego autora – *Spisową miłość Agłai*, 2006 (*Монументальная пропаганда*), nie mniej popularną choćby za sprawą, wydanego w latach 80. *Donosiciela nr 1 (Доносчик 001, или*

² W tym samym roku ukazał się jeszcze jeden numer „Literatury na Świecie”, tym razem w całości poświęcony dwóm twórcom – Władimirowi Majakowskiemu i Andriejowi Płatonowowi.

³ Główne kierunki rozwoju współczesnej literatury rosyjskiej zob. np. Кравченко Евгения, Попович Наталья. 2012. *Русская литература XXI века*. Moskwa: Программа; Богданова Ольга. 2001. *Современный литературный процесс*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т. Филол. фак-т.

⁴ W 1974 roku ukazało się tłumaczenie wczesnego opowiadania Władimira Wojnowicza, *Przyjaciele* (Wojnowicz Władimir. 1974. *Приятели*. Przeł. Piotrowska I. Warszawa: Wyd. Iskry), zaś potem jednoaktówka *Trybunał* (Wojnowicz Władimir. 1988. *Трибунал*. Przeł. Lach M. Warszawa: Wyd. Przedświt), pierwsza część trylogii o żołnierzu Iwanie Czonkinie (1990), opowiadanie *Czapka* (Wojnowicz Władimir. 1990. *Чапка*. Przeł. Desperak E. Warszawa: Wyd. BIS), antyutopia *Moskwa 2042* (Wojnowicz Władimir. 1992. *Москва 2042*. Przeł. Broniatowska H. Warszawa: PIW).

⁵ W 1990 roku – Wyd. Polonia, 2006 – Wyd. Capricorn, 2011 – Wyd. Inne (w ramach serii „Polityki” – Współczesna literatura rosyjska), 2012 – Wyd. Fabryka Bestsellerów.

Вознесение Павлика Морозова, 1987), Jurija Drużnikowa, między innymi o najgłośniejsze jego dzieło – *Anioły na ostrzu igielnym*, 2001 (*Ангелы на кончике иглы*, 1969–1976), a potem o ostatnią, wydaną krótko przed śmiercią autora powieść – *Pierwszy dzień reszty życia*, 2010 (*Первый день оставшейся жизни*, 2008)⁶. Podobnie rzecz się miała z twórczością Wasilija Aksjonowa⁷ czy Aleksandra Sołżenicyna. Pojawiła się również długo oczekiwana (także w Rosji) druga część dylogii o bitwie stalingradzkiej – *Życie i los*, 2009 (*Жизнь и судьба*, 1980) Wasilija Grossmana, *Opowiadania kołymskie*, 1999 (*Колымские рассказы*, 1954–1973) Warłama Szałamowa i *Strona ściana* (*Крытой маршрут*, 1967) Eugenii Ginzburg⁸. Cenna w tym kontekście jest też próba choćby fragmentarycznego, emblematycznego przybliżenia twórczości pisarzy starszego pokolenia, dotąd w Polsce niepublikowanych. Myślę tu choćby o Władimirze Zazubrinie, którego opowiadanie *Drzazga*, 2008 (*Щенка*, 1923) jest niezwykle przejmującym i ważnym głosem w dyskusji nad specyfiką okresu komunizmu wojennego w Rosji.

Nie bez znaczenia jest los twórczości, święcących w Rosji w latach 90. XX wieku triumf, postmodernistów. Już z pobieżnej analizy polskiego rynku wydawniczego widać, że ich pozycja jest stosunkowo mocna i stabilna. Na pierwszych miejscach bezsprzecznie plasują się Wiktor Pielewin, Wiktor Jerofiejew i Władimir Sorokin. Począwszy od, wspomnianego już, *Generation P*, w Polsce ukazały się wszystkie najważniejsze utwory tego pisarza: *Omon Ra* (*Омон Ра*, 1992), *Helm grozy*, 2006 (*Шлем ужаса*, 2005), opublikowaną kontynuację *Empire V* (*Empire V*, 2006) powieść *Batman Apollo* (*Бэтман Аполло*, 2013). Nie mniejszą liczbą przekładów może się poszczycić Wiktor Jerofiejew, którego ostatnia książka *Akimudy* (*Акимуды*, 2012) zebrała sporo pozytywnych recenzji.

O ile w przypadku dwóch pierwszych wspomnianych autorów bez większych trudności udaje się prześledzić ich drogę twórczą, o tyle nie można tego powiedzieć o trzecim. Twórczość Władimira Sorokina jest dla polskiego odbiorcy w dużym stopniu zagadką, albowiem jest ona dostępna dopiero od trylogii *Lód*, 2004 (*Лёд*, 2002), *Droga Bro*, 2006 (*Путь Бро*, 2004) i *23 000*, 2007 (*23 000*, 2005) (a więc z całkowitym, jeśli nie liczyć wspomnianej już *Kolejki*, pominięciem pierwszego, skupionego na dekonstrukcji dyskursu socrealistycznego oraz walce z klasykami literatury, okresu twórczości), a i to fragmentarycznie. Po lodowej trylogii z bogatego i wielokierunkowego dorobku pisarza ukazały się zaledwie trzy pozycje – *Dzień oprycznika*, 2008 (*День опричника*, 2006),

⁶ Oprócz tego w ostatnich latach ukazały się między innymi: *Postrzępiony żagiel miłości*. 2005. Przeł. Fast P. i Rojewska-Olejarczuk E. Ossa: Wyd. dom na wsi] i *Wiza do przedwczoraj*. 2003. Przeł. Fast P. Kraków: Wyd. ARCANA.

⁷ W latach 1999–2000 roku pojawiły się kolejno: *Oparzenie* (*Ожог*, 1975), *Nowy słodki styl* (*Новый сладостный стиль*, 1996), *Wysra Krut* (*Остров Крым*, 1979), *Pokolenie zimy* (*Поколение зимы*, 1991–1992), *Wojna i więzienie* (*Война и тюрьма*, 1991–1992) i *Więzienie i pokój* (*Тюрьма и мир*, 1991–1992), zaś w 2009 – jedna z najnowszych jego powieści – *Moskwa Kwa-Kwa* (*Москва Ква-Ква*, 2006), Zob. Aksjonow Wasilij. 2000. *Oparzenie*. Przeł. Kędzierski S. Warszawa: Wyd. Amber; Aksjonow Wasilij. 2000. *Nowy słodki styl*. Przeł. Kołodziej I. Warszawa: Wyd. Amber; Aksjonow Wasilij. 1999. *Pokolenie zimy*. Przeł. Putrament M. Warszawa: Wyd. Amber; Aksjonow Wasilij. 2000. *Wojna i więzienie*. Przeł. Putrament M. Warszawa: Wyd. Amber; Aksjonow Wasilij. 1999. *Więzienie i pokój*. Przeł. Putrament M. Warszawa: Wyd. Amber; Aksjonow Wasilij. 2009. *Moskwa Kwa-Kwa*. Przeł. Redlich J. Warszawa: Wyd. Świat Książki.

⁸ Zob. Ginzburg Eugenia. 2010. *Strona ściana*. Przeł. Mandalian A. Warszawa: Wyd. Czytelnik. Gwoli ścisłości należy zaznaczyć, że nie jest to pierwsze wydanie. Wcześniej pozycja ta ukazała się w 1989 roku.

Cukrowy Kreml, 2011 (*Сахарный Кремль*, 2008) i *Zamieć*, 2013 (*Метель*, 2010), które obrazują ostatni okres twórczości pisarza i które nie dają pełnego obrazu jego drogi twórczej.

Upadek Imperium przyniósł burzliwy rozwój prozy kobiecej. Początkowo miały one głównie jeden cel – „pragnienie dotarcia do czytelnika oraz przerwanie zmywy milczenia, jaka otaczała nazwiska piszących kobiet” [Rowieńska 2005, 86]. U progu XXI wieku sytuacja się zmieniła. Kobiety nie tylko trwale wpisały się we współczesną literaturę rosyjską, lecz także zajęły w niej poczesne miejsce. Metamorfozę tę obrazują przekłady pisarek różnych pokoleń (od Ludmiły Pietruszewskiej *Jest noc*, 2012 (*Время ночь*, 1992), *Numer jeden, albo w ogrodach innych możliwości*, 2010 (*Номер Один, или В садах других возможностей*, 2004); Ludmiły Ulickiej *Sonieczka*, 2004 (*Сонечка*, 1992), *Medea i jej dzieci*, 2004 (*Медea и её дети*, 1996), *Przypadek doktora Kukockiego*, 2005 (*Казус Кукоцкого* 2001), *Szczerze oddany Szurik*, 2007 (*Искренне ваш Шурик*, 2003), *Daniel Stein, tłumacz*, 2012 (*Даниэль Штайн, переводчик*, 2006), Lidii Czukowskiej między innymi *Przedśmiercie*, 1991 (*По эту сторону смерти*, 1978), *Zejdźcie pod wodę*, 2010 (*Спуск под воду*, 1972) i Diny Rubiny *Na górnej Masłowce* (*На Верхней Масловке*, 2001), *Oto idzie Mesjasz!* (*Вот идёт Мессия!*, 1966), *Po słonecznej stronie ulicy* (*На солнечной стороне улицы*, 2006), *Biały gołąbek z Kordoby*, 2012 (*Белая голубка Кордовы*, 2009), *Pismo Leonarda*, 2010 (*Почерк Леонардо*, 2008) po Tatianę Tołstoj *Kuś*, 2004 (*Кысь*, 2000); Jelenę Czyżową *Czas kobiet*, 2013 (*Время женщин*, 2009); Marię Arbatową *Na imię mi kobieta*, 2005 (*Мне 46*, 1998); Wiktorię Tokariewą *Miłość na całe życie*, 2006 (*Своя правда*, 2002); Olgę Sławnikową *2017*, 2013 (*2017*, 2006), *Lekka głowa*, 2014 (*Легкая голова*, 2010); Oksanę Robski *Casual*, 2006, *Szczęście nadejdzie jutro*, 2007) i Irinę Dienieżkinę *Daj mi!*, 2004 (*Дай мне!*, 2001) oraz uprawiających różne gatunki literackie – od klasycznej powieści obyczajowej po kryminał i fantastykę. W najnowszych, ukazujących się na przełomie XX i XXI wieku utworach można zauważyć znaczącą modyfikację orientacji tematyczno-problematycznej. Przykładowo, zaznacza się odejście od tematyki rodzino-bytowej na rzecz zwrotu ku problemom filozoficzno-społecznym, takim jak: dialog kultur, pamięć historyczna (w tym problem pokolenia lat 60.) czy kwestia żydowska. Z nową siłą pojawia się także problem wizerunku i tożsamości kobiety-pisarki (również w kontekście dzieciństwa traktowanego jako swoista pamięć historyczna), a przy okazji nowego wymiaru kwestii wolności płciowej. Wciąż też znaczące miejsce zajmuje (zapoczątkowany symbolicznie przez Irinę Dienieżkinę) głos pokolenia next, do którego w pewnym sensie należy zaliczyć fenomen socjologiczny, jakim jest obraz Nowego Rosjanina stworzony przez niego samego (powieści Oksany Robski).

Od końca lat 90. aktywnie rozwija się także temat wojny w Afganistanie i Czeczenii. Dominują w nim dwa spojrzenia – uczestnika albo niezaangażowanego bezpośrednio obserwatora. Niezależnie od punktu wyjścia, wojna jawi się jako zjawisko całkowicie pozbawione elementu wzniosłości, ale i jednoznacznie negatywne, destrukcyjnie wpływające na jednostkę. W zależności od lokalizacji miejsca akcji (linia frontu lub tyły) jest to bowiem albo przestrzeń wymyślnych tortur, okrutnych, absurdalnych i bezsensownych

śmierci, zob. Zachar Priliepin *Patologie*, 2010 (*Патологии*, 2004)⁹ i Arkadij Babczenko *Dziesięć kawalków o wojnie*, 2009 (*Десять серий о войне*, 2002), albo pole do rozwijania podejrzanych interesów, na których można dobrze i szybko zarobić, zob. Władimir Makanin, *Asan*, 2009 (*Асан*, 2008)).

Niejako równolegle rozwija się gatunek powieści politycznej, często obfitującej w fantastyczne teorie spiskowe, a będącej bezpośrednią reakcją na bieżące wydarzenia polityczne w Rosji. Przykładami mogą być, oparta na teorii o spisku byłych współpracowników KGB, *Operacja Heksogen*, 2005 (*Господин Гексоген*, 2002) Aleksandra Prochanowa lub, odwołująca się do zapoczątkowanej przez *Matkę* Maksyma Gorkiego, tradycji rewolucyjnego maksymalizmu w walce z władzą, druga powieść Zachara Priliepina – *Sankja*.

Upadek ZSRR i zapoczątkowana w latach 90. tzw. czwarta fala emigracji rosyjskiej odbiły się szerokim echem w powieściach poświęconych pracy tłumaczy, codziennie zmagających się z problemem niezrozumienia pomiędzy narodami, pokoleniami i kręgami kulturowymi. Tragizm konieczności nieustannego zmagania się z tym powszechnym, niestety, zagadnieniem jest tematem powieści Ludmiły Ulickiej *Daniel Stein, tłumacz* i Michaiła Szyszkiina *Włos Wenery*, 2008 (*Венерин волос*, 2005).

Analiza problemów społecznych nie ogranicza się wyłącznie do kwestii dotyczących ludzi dorosłych. Już początek lat 90. przyniósł rozwój, nawiązującej do tradycji XIX-wiecznej literatury o dzieciach, autobiograficznej prozy o dzieciństwie. Prekursorem był (znany także w Polsce) Paweł Sanajew i jego błyskotliwy i jednocześnie przerażający w swej brutalności i utwór o patologicznie zaborczej i wyniszczającej miłości – *Pochowajcie mnie pod podłogą*, 2009 (*Похороните меня за плинтусом*, 1994). Oprócz tego w Polsce ukazały się jeszcze dwie inne powieści równie nieprzeciętnego autora Rubena Galllego: *Na brzegu*, 2005 (*Я сижу на берегу*, 2005) i *Białe na czarnym*, 2005 (*Белое на черном*, 2003). W przypadku obu autorów jest to proza trudna i niezwykle poruszająca, bo traktująca o głębokich osobistych traumach. W przypadku Sanajewa – to głęboko dysfunkcyjna rodzina, zaś u Gallego – samotne dzieciństwo niechcianego, upośledzonego fizycznie dziecka zamkniętego w państwowej placówce opiekuńczej. Głębię wyrazu uwypukla fakt, że obaj pisarze zastosowali chwyt prowadzenia narracji z perspektywy dziecka oraz zadbali o fotograficzną wręcz dbałość o detale.

Zmiany ustrojowe i następujący po nich okres tzw. drapieżnego kapitalizmu zaowocowały na początku XXI wieku wzmożonym zainteresowaniem antyutopią. Są to mniej lub bardziej ostre pamflety na życie polityczne Rosji. Jednoznacznie pesymistyczne spojrzenie na przyszłość tego kraju wynika z faktu odżywiania tradycji niebezpiecznych historycznych strategii, takich jak oprycznina czy ambicje imperialne, a wszystko to w połączeniu z powrotem tendencji izolacjonistycznych. Jako przykłady można wymienić wspomniane już wcześniej 2017 Olgi Sławnikowej, *Dzień oprycznika*, *Cukrowy Krem* i *Zamieć* Władimira Sorokina oraz *Empire V* Wiktora Pielewina.

⁹ Oprócz tej powieści ukazały się (w tym samym wydawnictwie) jeszcze dwie pozycje tego autora: w 2008 roku powieść *Sankja* i w 2013, utrzymana w sensacyjno-obyczajowej konwencji, *Czarna mała*.

Niezwykle ciekawa jest, niestety nieznaną w Polsce, proza prawosławna, poświęcona problematyce religijnej i przybliżająca współczesnemu człowiekowi świat rosyjskiego prawosławia i Cerkwi. Są to zarówno utwory autorstwa duchownych różnych szczebli hierarchii cerkiewnej, jak i świeckich autorów (w tym żon duchownych). W tym nurcie rozwijają się różne odmiany prozy – od tradycyjnej prozy realistycznej (głównie opowiadania, żywoty świętych, wznowienia pamiętników autorstwa prawosławnych autorów z lat minionych czy proza epistolarna), aż po prężnie fantastykę i *fantasy* – od science fiction, poprzez antyutopię, po *heroic fantasy* dla dzieci i młodzieży. Co prawda, o czym już wspomniano, w Polsce utwory z tej grupy są niedostępne, ale w szczątkowej formie można się zapoznać z jakby lżejszą odmianą tego rodzaju prozy, a mianowicie prozą duchową, spełniającą rolę swego rodzaju pośrednika pomiędzy wierzącymi i ateistami czy agnostykami. W utworach tego typu główny nacisk jest położony na wewnętrzną ewolucję człowieka, który świadomie odchodzi od świata materialnego i materialistycznego światopoglądu na rzecz bogactwa duchowego. W centrum uwagi znajduje się bohater na rozdrożu, który zwykle pod wpływem traumatycznego przeżycia gubi sens życia. Motywem fabulotwórczym jest droga postrzegana dwuwymiarowo – jako ruch w czasie i przestrzeni oraz, poparty głęboką refleksją bohatera, proces dochodzenia do prawdy i istoty życia na ziemi. Istotną rolę odgrywa tu zwrot ku tradycji cerkiewnej postrzeganej jako podstawa odrodzenia się człowieka. Nie bez znaczenia jest w tym kontekście motyw cudu jako namacalnego dowodu na istnienie nadnaturalnego sakralnego w życiu człowieka. Dodatkowo, jako że tego typu utwory skupione są na procesie dochodzenia do wiary i przewartościowywania dotychczasowych priorytetów, dochodzi do zburzenia stereotypu o życiu duchownych jako ludzi od początku bez reszty pogrążonych w mistyce. Przykładem może posłużyć ostatnio wydana powieść, okrzykniętego przez rosyjską prasę „rosyjskim Umberto Eco”, Jewgienija Wodołazkina, *Laur*, 2015 (*Лавр*, 2012).

Znaczącą rolę w poznawaniu i rozumieniu specyfiki współczesnej Rosji mają reportaże, wśród których zdecydowanie na pierwszym miejscu plasuje się seria książek autorstwa Anny Politkowskiej: *Rosja Putina*, 2005 (*Путинская Россия*, 2004), *Druga wojna czeczeńska*, 2006 (*Вторая чеченская*, 2002), *Udręczona Rosja. Dziennik buntu*, 2007 (*A Russian Diary*), *Tylko prawda. Artykuły i reportaże*, 2011 (*Nothing but the Truth: Selected Dispatches*).

Na drugim biegunie procesu rozwoju współczesnej prozy rosyjskiej znajduje się beletrystyka oraz literatura masowa (traktowana często też jako projekt biznesowy). W beletrystyce na pierwszym miejscu plasuje się Borys Akunin. Choć autor zdobył serca polskich czytelników powieściami zaliczanymi do gatunku kryminału historycznego (cykle o Eraście i Nikolasie Fandorinie oraz cykl o mniszce Pelagii), sporą popularność zdobyły także jego utwory spoza tej grupy, takie jak 3-częściowy cykl pod wspólnym tytułem *Gatunki (Жанры): Powieść szpiegowska*, 2006 (*Шпионский роман*, 2005), *Powieść dla dzieci*, 2007 (*Детская книга*, 2005), *Fantastyka*, 2007 (*Фантастика*, 2005), oraz *Historie cmentarne*, 2006 (*Кладбищенские истории*, 2004) – firmowany dwójgim nazwisk (Borys Akunin, Grigorij Czchartiszwili) zbiór esejów i nowel poświęconych najsłynniejszym światowym cmentarzom. W podobnym do Akunina tonie piszą Leonid

Józefowicz, którego twórczość jest znana polskiemu czytelnikowi dzięki przekładom trzech powieści: *Dom schadzek*, 2007 (*Дом свиданий*, 2001), *Kostium arlekiina*, 2006 (*Костюм Арлекина*, 2001) i *Księżę wiatru*, 2008 (*Князь ветра*, 2001) oraz Anton Cziż jedyna dostępna na polskim rynku wydawniczym książka tego autora to *Boska trucizna*, 2010 (*Божественный яд*, 2009). Nie bez przyczyny porównywani do Akunina autorzy proponują *de facto* bardzo podobny co ten ostatni schemat – w centrum wydarzeń jest postać śledczego, któremu przychodzi zmierzyć się z kolejną zagadką. A wszystko osadzone w realiach carskiej Rosji.

Jeśli chodzi o kryminał współczesny, to (podobnie jak w Rosji) prym wiodą pisarki. Na pierwszym miejscu od lat utrzymuje się Aleksandra Marinina – główna przedstawicielka, adaptowanego do nowej rzeczywistości, kryminału milicyjnego, której powieści cyklicznie pojawiają się w polskich przekładach. Nieco gorzej wypada na tym tle popularny w Rosji kryminał ironiczny, reprezentowany przez takie autorki jak Daria Doncowa, Tatiana Polakowa, Polina Daszkowa i Wiktoria Płatowa. O ile Marinina utrzymała się na naszym rynku, to pozostałe autorki – nie. Po wydaniu kilku powieści każdej z nich, zaprzestano dalszych przekładów ich utworów. Warto na tym tle odnotować też dwie powieści Anny Małyszewej: *Miłość zimniejsza od śmierci*, 2005 (*Любовь холоднее смерти*, 2003) i *Zatrute życie*, 2007 (*Отравленная жизнь*, 1999), autorki tzw. kryminałów psychologiczno-mistyczno-fantastycznych. Tu także po wydaniu dwóch pozycji dalsze tłumaczenia wstrzymano, choć w Rosji Małyszewa należy do grona jednych z bardziej poczytnych autorek.

Odwrotnie sytuacja przedstawia się w obszarze fantastyki¹⁰. Ta ostatnia w najróżniejszych jej odmianach nieustannie cieszy się powodzeniem wśród polskich czytelników. Najlepszym dowodem jest fakt, że oprócz pojawiających się co jakiś czas nowości, cyklicznie wznawiane są pozycje klasyków gatunku jak choćby *Ślimak na zboczu* (*Улитка на склоне*, 1966) czy *Piknik na skraju drogi* (*Пикник на обочине*, 1972) braci Strugackich¹¹ oraz powieści Kira Bułyczowa (także spoza cyklu o Wielkim Guslarze). Do rangi klasyka urósł już także Siergiej Łukjanienko – wydano wszystkie jego wcześniejsze, zaliczane jeszcze do klasycznej science fiction, utwory, takie jak choćby cykl *Linia marzeń*, 2001 (*Линия грёз*, 1995) czy *Głębia*, 2002 (*Глубина*, 2001), na bieżąco uzupełniany jest (zaliczany niekiedy – poprzez obecność wampirów – do horroru) cykl *Patrole*. Oprócz tego kilka lat temu zaprezentowano dylogię fantastyczną z gatunku urban fantasy – *Brudnopis*, 2008 (*Черновик*, 2005) i *Czystopis* (*Чистовик*, 2007).

Innym ciekawym autorem jest Oleg Diwow – w Rosji pisarz znany, ceniony i postrzegany jako nader twórczy eksperymentator, próbujący swoich sił w różnych odmianach fantastyki, w Polsce mniej popularny. Dotąd ukazała się niewielka część jego dorobku twórczego, za to prezentowane pozycje pozwalają choć fragmentarycznie ocenić potencjał tego autora. Są to między innymi: opowiadanie *Zdrajca* (*Предатель*, 2000) w zbiorze *Wilcza krew* (2003), powieści: dryfująca w kierunku antyutopii *Wybrakówka*, 2005 (*Выбраковка*, 1999), typowa „twarda science fiction” – *Najlepsza załoga słonecz-*

¹⁰ O rosyjskiej fantastyce naukowej zob. Mazurkiewicz I, II, III (online).

¹¹ Ostatnio powieści Strugackich ukazały się w ramach serii „projekt S.T.A.L.K.E.R.”

nego, 2007 (*Лучший экипаж Солнечной*, 1998) i horror – *Ночны obserwator* (*Ночной смотрящий*, 2004), oraz kilka przekładów opowiadań w miesięczniku „Fantastyka” oraz antologiach *Kroki w nieznanie*.

Niesłabnącym zainteresowaniem cieszą się twórcy fantasy, tacy jak: Nik Pierumow – jeden z twórców rosyjskiego fantasy; w Polsce znany między innymi jako autor trylogii *Pierścień mroku* (*Кольцо Тьмы*, 1989-1995), cyklu *Imperium ponad wszystko* (*Империя превыше всего*, 2002-2004), *Kroniki Hjoewardu* (*Хроники Хьёрварда*, 1995-), *Kroniki przelotu* (*Летописи Разлома*, 1998-2006), *Świat siedmiu zwierząt* (*Семь Зверей Райлега*, 2007-2011), Andriej i Marina Diaczenko – autorzy tzw. słowiańskiej fantasy – 4-częściowego cyklu *Tułacze* (*Скитальцы*, 1994-2000), powieści *Rytuał*, 2008 (*Ритуал*, 1996), *Armaged-dom* (*Армагед-дом*, 1999), *Czas wiedzy*, *Dolina sumienia*, *Każń*, *magom wszystko wolno* (*Магам можно всё*, 2001), *Waran* (*Варан*, 2004), *Vita Nostra* (*Vita Nostra*, 2007), *Miedziany król* (*Медный король*, 2008), *Granica* (*Пентакль*, 2005), czy Ałła Gorelikowa – fantasy *Korund i salamandra* (*Корунд и саламандра*, 2006). Do tej grupy warto zaliczyć także Marią Galinę, której hybrydyczne pod względem formy i treści powieści *Ekspedycja – 2 Wilcza gwiazda* (*Волчья звезда*, 2003), *Patrzący z ciemności* (*Глядящие из темноты: Хроники Леонарда Калганова, этнографа*, 2004) eksponują typowe dla fantastyki tematy: „obcy” i „postapokaliptyczny świat” w oryginalnej, będącej połączeniem klasycznego science fiction i fantasy, formie. Nie mniej ciekawie wypadają na tym tle autorzy odmiany fantastyki niezbyt znanej w Polsce, a mianowicie tzw. bojewików (militarna odmiana fantastyki) – Wadim Panow *Wojny prowokują nieudacznicy*, 2008 (*Войны начинают неудачники*, 2001) i Wasilij Gołowaczew: *Wirus mroku* (*Вирус тьмы*, 1994), *Wysłannik* (*Посланник*, 1994)). Do grupy tej można także zaliczyć, niestety, mało znanego w Polsce, a dość mocno z nią związanego (pisarz jest między innymi tłumaczem z języka polskiego, współpracuje także z polskimi twórcami i wydawcami fantastyki), Leonida Kudriawcewa. Ten utalentowany, chętnie sięgający zarówno po typową s-f, jak i kryminał doczekał się tylko dwóch przekładów. Są to utrzymane w konwencji komputerowej cyber-fantasy powieści *Polowanie na Quaska*, 2000 (*Охота на Квака*, 1999) i *Prawo metamorfa*, 2000 (*Закон оборотня*, 1999). W tym kontekście interesującą pozycją jest *A mnie kocha Julia Roberts*, 2005 (*Меня любит Джулия Робертс: Виртуальный роман*, 2005) Nikołaja Nasiedkina – książka z pogranicza fantastyki i powieści obyczajowej. Jest to osadzona w realiach współczesnej Rosji opowieść o fatalnych skutkach obsesyjnej miłości do „Idoru” – wirtualnej postaci rodem z powieści Williama Wilsona.

Fantastyka z nutą obyczajowo-polityczną, często ewoluująca w kierunku fantasy, to przede wszystkim nacechowane ironią i groteską utwory Jewgienija Łukina: *Purpurowa aura Protopartorga* (*Алая аура протопарторга*, 2000), *Robić za psa* (*Чушь собачья*, 2003), *Strefa sprawiedliwości*, 2004 (*Зона справедливости*, 1998) i Andrieja Siniakina. Na szczególną uwagę zasługuje tu zbiór *Władca mórz*, 2005 (*Владчица морей: Историческое повествование времен Петра Великого*, 2000) – krótkie powieści osadzone w realiach rosyjskiej prowincji, okraszone sporą dawką prząsnego humoru, ironii z zachodzących tam przemian, często zaludnione przez postaci rodem z bułhakowskich fars.

Nie sposób także pominąć międzynarodowych, a zainspirowanych przez rosyjskich autorów, projektów pisarskich o tematyce postapokaliptycznej, takich jak: Metro¹², Stalker, Survivarium.

W gronie fantastów znaleźli się autorzy dryfujący w kierunku horroru: Anna Starobiniec *Szczeliny*, 2007 (*Щель*, 2005), *Schron 7/7*, 2008 (*Убежище 3/9*, 2006), Michaił Jelizarow *Bibliotekarz*, 2012 (*Библиотекарь*, 2007) i tradycji noir: Siergiej Kuzniecowa *Skóra motyla*, 2012 (*Шкурка бабочки*, 2006). Warto również odnotować pojawienie się na polskim rynku wydawniczym zbioru opowiadań *Moskwa noir* (2011), w którym znalazły się opowiadania kilkunastu współczesnych autorów rosyjskich. Niektóre z wymienionych pozycji nie są wolne od niedociągnięć, ale za to niewątpliwie ciekawe poznawczo jako namacalny dowód artystycznych poszukiwań autorów w rejonach dotąd słabo lub w ogóle nierozpracowanych.

Interesującym zjawiskiem na rosyjskim rynku wydawniczym są serie książek fantastycznych wydawanych pod pseudonimem, w których pisarz funkcjonuje jako literacka mistyfikacja. W Polsce nie zyskały one dotąd szczególnej popularności, czego dowodem jest fakt, że dotąd jedynym przykładem tego rodzaju literatury jest tłumaczenie pierwszej części, utrzymanego w konwencji fantasy z elementami sensacji, cyklu *Labirynty Echo – Obcy*, 2013 (*Чужак*, 2001), autorstwa Maxa Freia (Swietłana Martynczyk).

Na zakończenie nie sposób pominąć literatury mainstreamu. Nie jest ona, co prawda, jakościowo wartościowa, nie mniej dostarcza sporo informacji socjologicznych o współczesnym społeczeństwie rosyjskim. Przykładami mogą służyć powieści Oksany Robski *Casual* i *Casual 2* i Siergieja Minajewa *DuchLESS*, 2012 (*DuchLESS*, 2006).

Jak widać, oferta jest całkiem spora i przynajmniej pobieżnie odzwierciedla najnowsze i najbardziej żywotne trendy w literaturze rosyjskiej. Cały czas jednak do rozważenia pozostaje kwestia selekcji tłumaczonych pozycji – polski czytelnik dostaje stosunkowo dużo, ale nie wie, co jest wartościowe, a co tylko służy rozrywce. Z jednej strony jest to wada, z drugiej – zaleta. Po pierwsze, prowadzona nieco chaotycznie, polska polityka wydawnicza sprawia, że otwiera się szerokie pole do badań literackich. Po drugie (co dotyczy czytelników znających język rosyjski), przekłady (nawet pojedyncze) mogą być impulsem do rozszerzenia spektrum poszukiwań badawczych o utwory nowych, dotąd nieznanych, twórców.

Bibliografia

- Богданова Ольга. 2001. *Современный литературный процесс*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т. Филол. фак-т.
- Вавжиньчак Александр. 2011. *Русская литература в современной Польше*. В: *XXI век. Итоги литературного десятилетия: язык – культура – общество. Материалы международной*

¹² Projekt zapoczątkowany powieścią Dmitrija Głuchowskiego *Metro 2033* (*Mempo 2033*, 2005). Głuchowski cieszy się do dziś sporą popularnością w Polsce. Oprócz powieści *Metro 2033*, ukazały się *Metro 2034* (*Mempo 2034*, 2009), *Czas zmierzchu* (*Сумерки*, 2007), *Futu.re*, 2015 (*Будущее*, 2013) oraz zbiór opowiadań *Witajcie w Rosji*, 2014 (*The Russian Anti-Popular Tales*, 2014). Niedługo pojawi się przekład polski kolejnej powieści autora – *Metro 2035*.

- научно-практической конференции, 21 апреля – декабрь 2010 года.* Ред. Большакова А.Ю. и Дырдина А.А. Ульяновск: УлГТУ: 317-322.
- Кравченкова Евгения, Попович Наталья. 2012. *Русская литература XXI века.* Москва: Про-грамма.
- Jerofiejew Wiktor. 1994. *Rosyjskie kwiaty zła.* Przeł. Pomorski A. „Literatura na Świecie” nr 7-8: 337-346.
- Mazurkiewicz Adam. *Nowa rosyjska fantastyka naukowa (rekonesans), cz. I i II,* W: <http://www.creatio.art.pl/index.php?menu=archiwum&archid=41&artid=877> [Dostęp 10 II 2015].
- Mazurkiewicz Adam. *Nowa rosyjska fantastyka naukowa (rekonesans), cz. III.* W: <http://www.creatio.art.pl/index.php?menu=archiwum&archid=45&artid=1012> [Dostęp 10 II 2015].
- Rowieńska Tatiana. 2005. *Historia prozy kobiecej w epoce transformacji, czyli „oczy szeroko zamknięte” rosyjskiego feminizmu.* W: *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy.* T. II: *Feminizm.* Red. Kraskowska E. Warszawa: Kolor PLUS: 84-94.
- Świeży Janusz. 1999. *Najnowsza literatura rosyjska w Polsce: Coś wiemy, ale wciąż za mało,* „Dekada Literacka” nr 9/10 (155/156): 1-2.

Summary

READING RUSSIA. CONTEMPORARY RUSSIAN PROSE IN POLAND. SELECTED ISSUES

The aim of this paper is to diagnose the presence of contemporary Russian prose in Poland. The starting point for the discussion is related to articles depicting present tendencies and the directions the latest Russian literature heads for. On the basis of an overview of Polish translations of texts authored by Russian writers it may be concluded that Polish readers have an opportunity to follow the most contemporary trends in the development of Russian literature.

Kontakt z Autorką:
olazywert@o2.pl